

УДК 339.542.2

Кінчевська Ю. Ю.

Донецький національний університет

ВПЛИВ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ В СВІТАІ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті розглядається теоретико-методологічна основа понять глобалізації, транснаціоналізації та їх зв'язуючого елемента – самих транснаціональних компаній. Використано загальнометодологічні підходи у дослідженнях глобалізаційних трансформацій. Проаналізована діяльність транснаціональних корпорацій в сучасному процесі глобальних перетворень та основні сучасні напрямки глобалізації. Розглянуті основні 20 транснаціональних компаній, які несуть негативний вплив на навколишнє середовище, мають негативний економічний ефект.

Ключові слова: глобалізація, транснаціоналізація, транснаціональні компанії, навколишнє середовище, глобальні трансформації.

Постановка проблеми. Однією з характерних рис глобальної трансформації сучасної світової економіки є прискорення процесу структурних зрушень, яке з одного боку, відкриває нові можливості перед країнами в підвищенні рівня виробництва матеріальних благ, поліпшенні якості життя людей, з іншого боку, характеризує нові вимоги, які постають перед країнами світу у руслі транснаціоналізаційного процесу [2]. Глобалізація є невід'ємним елементом сучасного етапу економічного розвитку світового господарства, у зв'язку з чим, ефективне розвиток держави неможливий без урахування фактора глобалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Процеси діяльності транснаціональних компаній (далі ТНК) в умовах сучасних глобальних трансформацій тривалий час перебувають у центрі уваги багатьох учених-економістів, розглянуті в

фундаментальних вітчизняних дослідженнях науковців та практиків таких як Н. Данилюк, О. Білорус, С. Мочений та І. Євлакова. Висвітлені у працях ряду зарубіжних учених: Р. Робертсон (*R. Robertson*), І. Валлерстайн (*I. Wallerstein*), Д. Хелд (*D. Held*), С. Хантингтон (*S. Huntington*) та ін.

Виокремлення не дослідженої проблематики. Незважаючи на постійний дослідницький інтерес протягом останніх десятиліть до проблем діяльності транснаціональних корпорацій в світі глобальних трансформацій та їх негативний вплив на навколишнє середовище, дискусійними залишаються не тільки практичні, але й методологічні питання категоріально-понятійної ідентифікації, можливості оцінки значення глобальних трансформацій для діяльності ТНК. Задача даного дослідження полягає в уточненні поняття та особливостей транснаціоналізаційних та транс-

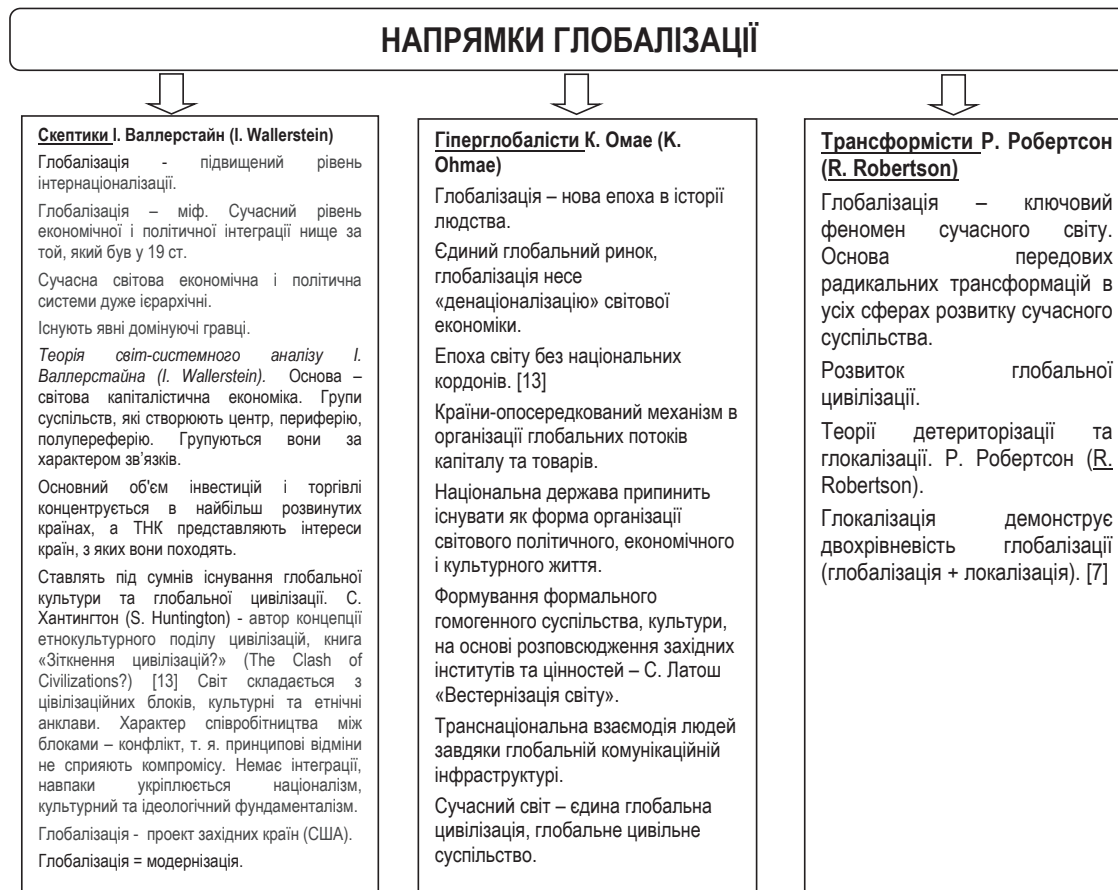

Рис. 1. Сучасні напрямки в концептуалізації глобалізації за Д. Хелдом [11]

формаційних процесів на основі вивчення провідних економічних теорій, узагальнення емпіричних досліджень щодо стану, розвитку, наявних тенденцій, аналізу діяльності ТНК та їх впливу на навколишнє середовище.

Мета даної статті полягає у вирішенні питання впливу транснаціональних компаній на навколишнє середовище в світлі глобальних економічних трансформацій, формування поняття глобалізація під впливом сучасних напрямків в концептуалізації глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Процес глобалізації та транснаціоналізації розглядався з початку 15 століття меркантилістами, але провідною концепцією в науковому дискурсі глобалізація стала лише в середині 1990-х. Зрозуміло, що сучасні теорії глобалізації виникли на базі ряду наукових традицій та досліджень. У рамках нового наукового мислення, представленого посткласичною парадигмою, різні науки роблять значний вплив одна на другу, відбувається їх взаємне проникнення.

При цьому відбувається не тільки стирання кордонів між науками, а й активне використання концепцій, підходів, теорій, термінів однієї науки в рамках інших. Особливо важливим у рамках посткласичної парадигми є вказівка на співіснування соціальних систем [4]. На засадах проведеного аналізу виокремлено три основні сучасні школи (напрямки) в концептуалізації глобалізації (рис. 1).

На основі аналізу понять глобалізації в аспекті існуючих економічних теорій варто згадати не менш актуальну сьогодні теорію *конс'юмеризму (consumerism) та антиконс'юмеризму*, яка, на нашу думку, є напрямком постконс'юмеризму. Конс'юмеризм дуже чітко відображає сучасні економічні трансформації та основні прояви глобалізації. Масове споживання зростає разом з розвитком капіталізму, який супроводжується бурхливим економічним і технічним розвитком. Першим, хто всерйоз заговорив про поняття «споживання» в близькому до сучасного його розуміння був американський соціолог Т. Веблен (*T. Veblen*) в 1920-1930 роки. Його теорія «демонстративного споживання» розглядає споживацьку поведінку як таку, що виходить далеко за межі задоволення первинних потреб і починає слугувати в першу чергу зростанню соціального престижу [2].

Теорія антиконс'юмеризму (*anti-consumerism*), представником якої є історик О. Шпенглер (*O. Spengler*), спрямована на засудження сучасних корпорацій чи організацій, які переслідують винятково економічний інтерес, екологічну активність та боротьбою з глобалізацією. Крім того, наявним станом споживання занепокоєні енвайронменталісти. Вони вважають, що споживанням й продиктована ним маркетингова діяльність згубно впливають на і без того обмежені природні ресурси планети [1].

Незважаючи на різноманітні концептуальні підходи до суб'єктності глобалістики, ключовим залишається питання екологічної компоненти функціонування ТНК як діючих гравців світового ринку.

Виходячи з цього, доцільно проаналізувати найвпливовіші транснаціональні компанії, які є головними забруднювачами навколишнього середовища (рис. 2). Дослідження діяльності провідних 20 ТНК в світі, дозволило зробити наступні висновки.

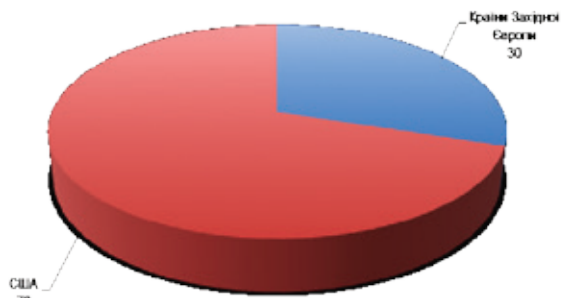

Рис. 2. Географічна структура негативного впливу на навколишнє середовище у 2013 р., %

На основі аналізу господарчої діяльності ТНК, зроблено висновок, що вкрай негативний вплив на навколишнє середовище мають компанії США, які виробляють харчові продукти (70% з ТОП-20 мають національну приналежність США та 50% з ТОП-20 ТНК займаються виробництвом харчових продуктів).

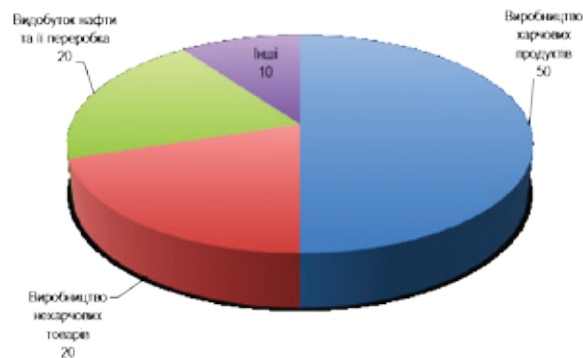

Рис. 3. Види економічної діяльності світових лідерів ТНК у 2013 р., %

Слід зазначити, що винятком є компанії Західної Європи, які діють в сфері нафтовидобутку та виробництва продуктів широкого споживання (табл. 1).

Серед ТНК, що здійснюють негативний вплив, перше місце займає нафтовидобувна корпорація *British Petroleum, United Kingdom*, яка, за даними ЮНКТАД, у 2012 році займала 3 місце у переліку найбільших ТНК за їх іноземними активами [11]. Друге місце посідає спільна нафтовидобувна корпорація *Shell Oil (Велика Британія та Нідерланди)*, яка є сьомою за обсягу компанією світу за рейтингом Forbes 2000 (2013 р.) [6] та перша в рейтингу Fortune Global 500 (2013 р.) [8]. Та, за даними ЮНКТАД, займає 2 місце у переліку найбільших ТНК за розміром їх іноземних активів у 2012 р. [11]. Вона займається нафтовидобутком у Нігерії. Однак компанія є одним з найбільших інвесторів соціальних проектів в Західній Африці, близько 60 мільйонів євро витрачається на підтримку шкіл та медичних установ. В Європі та Японії *Shell Oil* є найбільшим інвестором сонячних електростанцій.

У переліку присутні компанії *Nike* (13 місце) та *Unilever* (14 місце). Першу звинувачують в використанні дитячої праці в країнах Азії, активній антипрофспілковій політиці, порушення прав робітників, особливо жінок (12-годинний робочий день, звільнення вагітних жінок, відсутність ме-

Таблиця 1

ТОР-10 ТНК за негативним впливом на навколишнє середовище у 2013 р.

№ п/п	Назва ТНК	Галузь	Країна походження	Негативний вплив
1.	British Petroleum	Нафтовидобуток	Велика Британія	Нафтовидобуток в екологічно чистих місцях (Арктика та Аляска), що закінчився катастрофою – вибухом нафтової платформи Deepwater Horizon, 2010, Мексиканська затока. Розлив нафти став найбільшим в історії США – найбільша техногенна катастрофа по негативному впливу на екологічну обстановку. Організація шкідливого виробництва в Перу та Анголі.
2.	Shell Oil	Нафтовидобуток	Велика Британія, Нідерланди	Нафтовидобуток у Нігерії.
3.	Siemens	Електротехніка, електроніка.	Німеччина	Ядерне будівництво, яке порушує природний баланс та активна розробка МОКС-програми (МОХ-топливо (Mixed-Oxide fuel) – ядерне паливо.
4.	McDonald's	Швидке харчування	США	Хімічні харчові добавки. Яскравий приклад негативного впливу глобалізації. [9]
5.	Exxon Mobil Corporation	Нафтовидобуток	США	Порушення екобалансу (катастрофа Exxon Valdez, Аляска, США, 1989 р. Наслідки: банкрутство компанії, занепад рибної ловлі, туризму. Одна з найбільш руйнівних для екології катастроф). Вплив на глобальний клімат планети. [3]
6.	Nestlé SA	Виробництво харчових продуктів	Швейцарія	Безвідповідальний маркетинг (виробництво і розповсюдження неякісного дитячого молока та харчування). Бойкот Nestlé – компанія проти швейцарської корпорації Nestlé. [10]
7.	Johnson & Johnson	Виробництво побутової хімії, лікарських засобів	США	Безвідповідальний маркетинг (продаж шкідливих лікарських препаратів).
8.	Philip Morris	Виробництво тютюнових продуктів	США	Пропаганда тютюнопаління. Використання генетично модифіковані компоненти у виробництві продуктів харчування.
9.	PEPSICO Inc.	Виробництво прохолодних напоїв	США	Порушення прав споживачів. Застосування хімічних добавок.
10.	Coca-cola	Виробництво прохолодних напоїв	США	Застосування трансгенних компонентів, хімії. Використання технологій охолодження з вивільненням у навколишнє середовище газів, що руйнують озоновий шар і викликають «парниковий ефект». брудного виробництва в країні Третього Світу, в т.ч. до Росії та України.

дичної страховки). Щодо другої – яка є виробником продуктів харчування, медичних приладів – активно застосовує у виробництві трансгенні компоненти, небезпечні для здоров'я, порушує правила безпеки на хімічному виробництві, що призводить до отруєнь робітників і забруднення навколишнього середовища (наприклад, викид 8 тонн ртуті на півдні Індії) [1].

Компанія *Danone* – виробник продуктів харчування, займає 16 місце. Вони активно застосовують у виробництві трансгенні компоненти, небезпечні для здоров'я та встановлено великий рівень експлуатації в країнах Третього Світу.

Останнє місце в списку належить компанії *Novartis*, яка є однією з найбільших біотехнологічних корпорацій. Вони створюють генетично модифіковані рослини та тварин, виробляють токсичні пестициди і гербіциди, небезпечні для здоров'я людей. Компанія звинувачена в біопіратстві (монополізація використання традиційних сільськогосподарських культур в країнах третього світу). Також вони єдині мають «Патентування життя». *Novartis* має 12 патентів на генетично модифіковані організми. Їх товари мають діоксини (сільськогосподарські товари), виробляють гібриди і насіння сільськогосподарських рослин, у т.ч. трансгенних лікарських препарати [3].

Таким чином, відчуваючи на собі наслідки глобальних трансформацій, транснаціональні компанії розширяють свої кордони та ведуть активнішу міжнародну діяльність. Однак поряд з експансією, ростом кількості іноземних філіалів та збільшення прибутку це призводить до негативних впливів на навколишнє середовище.

Висновки. В результаті проведеного дослідження зроблено такі висновки:

1) На засадах розгляду теоретичної бази глобальних трансформацій, що історично базувались на формаційному підході співіснування багатьох економічних теорій, обґрунтовано, що сучасний процес глобалізації слід розглядати як об'єктивний циклічний процес. За цих умов глобалізація виступає формою становлення нового етапу транснаціоналізації та складовою частиною глобальних трансформацій.

2) Проведений аналіз концепцій виявляє значне розходження в розумінні суті, структури та логіки сучасних глобалізаційних процесів – від заперечення глобалізації до її абсолютизації. Однак ці розбіжність, а також великий міждисциплінарний спектр дослідів дозволяють нам зробити припущення про неоднозначність і суперечливість самого феномена глобалізації. Феномен глобалізації є яскравим прикладом взаємопроникнення і співіснування різних соціальних систем.

3) В результаті дослідження впливу сучасних економічних шкіл на трактування понять глобалізації та транснаціоналізації в період глобальних перетворень, було встановлено, що глобалізацію признають ключовим феноменом сучасного світу, який лежить в основі провідних радикальних трансформацій в усіх сферах розвитку сучасного суспільства – економіці, політиці, культурі, управлінні та ін.

4) Було проаналізовано найвпливовіші транснаціональні компанії, які є головними забруднювачами навколишнього середовища. Було зроблено висновок, що найнегативніший вплив на

навколишнє середовище мають компанії США, які виробляють харчові продукти (70% з ТОП-20 мають національну приналежність США та 50% з ТОП-20 ТНК займаються виробництвом

харчових продуктів). Але винятком є компанії Західної Європи, які діють у сфері нафтовидобутку та виробництва продуктів широкого споживання.

Список літератури:

1. Данилюк Н. Розвиток ТНК: деякі аспекти впливу на навколишнє середовище: Транснаціональні корпорації // Ринок цінних паперів України. – 2004. – № 1-2.
2. Білорус О.Г., Лук'яненко Д.Г. та ін. Глобалізація і безпека розвитку : монографія. – К. : КНЕУ, 2001. – 736 с.
3. Мочерний С. Транснаціональні корпорації (ТНК) // Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.
4. Євлакова І.А. Суперечливі наслідки глобалізації // Стратегії розвитку України: Науковий журнал. – 2004. – № 3-4. – С. 278-281.
5. Forbes The World's biggest Public Companies [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.forbes.com/global2000/list/>.
6. Robertson R. Glocalization: Time Space and Homogeneity Heterogeneity // Global Modernities / Ed. by M. Featherstone, S. Lash and R. Robertson. – London : Sage, 1995. – P. 25-44.
7. Fortune Global 500, [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/>.
8. McDonald's [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.mcdonalds.com>
9. Nestle [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.nestle.ua>.
10. UNCTAD [Electronic resource]. – Access mode : <http://unctad.org>.
11. Д. Хелд, Д. Гольдблатт, Э. Макгрю, Д. Пerratон. Глобальные трансформации. Политика, экономика и культура. – М. : Праксис, 2004. – 576 с.
12. Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order, 1993.

Кинчевская Ю. Ю.

Донецкий национальный университет

ВЛИЯНИЕ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫХ КОРПОРАЦИЙ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ В СВЕТЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

Резюме

В статье рассматривается теоретико-методологическая основа понятий глобализация, транснационализация и их связующего звена – самих транснациональных компаний. Определены общеметодологические подходы в исследовании глобальных трансформаций. Проанализирована деятельность транснациональных корпораций в современном процессе глобальных трансформаций и основные современные направления глобализации. Рассмотрены 20 транснациональных компаний, которые негативно влияют на окружающую среду, имеют негативный экономический эффект.

Ключевые слова: глобализация, транснационализация, транснациональные компании, окружающая среда, глобальные трансформации.

Kinchevskaya Y. Y.

Donetsk National University

THE IMPACT OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS ON THE ENVIRONMENT AT THE AGE OF GLOBAL ECONOMIC TRANSFORMATIONS

Summary

In the article the theoretical and methodological basis of the concepts of globalization, transnationalization and their link – transnational corporations are examined. General methodological approaches in the study of global transformation are determined. The performance of transnational corporations at the modern process of global transformations is viewed. Major modern trends of globalization are analyzed. TOP-20 multinational companies that have a negative impact on the environment and a negative economic effect were examined.

Key words: globalization, transnationalization, transnational corporations, environment, economic transformations.